

УДК 355.311.6

В. П. Варакута, А. В. Чухлатий, І. А. Пегахін

ЗАХОДИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ БЛОКПОСТІВ ТА ОПОРНИХ ПУНКТІВ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ ОБОРОНИ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ ОБОРОННОГО БОЮ ПРОТИ НЕЗАКОННИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ

Проаналізовано збройні протистояння у збройних конфліктах в Афганістані, Перській затоці, двох військових кампаніях у Чечні та у зоні антитерористичної операції. Наведено пропозиції щодо посилення блокпостів як елементів оборони і надано рекомендації для запровадження нових тактичних способів ведення бойових дій.

Ключові слова: Національна гвардія України, система оборони, оборонний бій, дистанційний вогневий удар, незаконне збройне формування, спеціальна операція, збройний конфлікт усередині країни, антитерористична операція, фортифікаційні споруди, блокпост.

Постановка проблеми. Досвід міжнародних збройних конфліктів і збройних конфліктів усередині країни (ЗКУК) останніх двох десятиріч, а також досвід бойових дій у спеціальних операціях (СО) частин і підрозділів Національної гвардії (НГ) України у зоні антитерористичної операції (АТО) на сході країни показує, що бойові дії в них мають багато особливостей. Тому необхідно виробити нову, нетипову тактику, побудову бойових порядків військ в основних видах бою – наступі і обороні та інженерне і фортифікаційне обладнання бойових позицій, які б відповідали специфіці ведення цих війн. Практично кожний збройний конфлікт породжує нові методи та способи застосування військ. Адже збройні конфлікти і ЗКУК самі по собі є винятком із правил, а дії військ у них не вписуються в загальноприйняті нормативи. У зв'язку з цим військам НГ України довелося “на ходу”, тобто дуже швидко перевчатися й опанувати нову тактику у зоні проведення АТО. Слід урахувати й те, що у світі за останні два-три десятиріччя відбувалися і нині відбуваються різні форми збройних конфліктів, наприклад, у Придністров'ї, Югославії, Перській затоці, Хорватії, Косово, Чечні, Дагестані, Лівії, Абхазії, Південній Осетії, Сирії, Ємені, Україні тощо), які відрізняються один від іншого характером і специфікою конфлікту, чисельністю особового складу і військової техніки, що беруть участь у збройному протистоянні, їх якістю комплектування, професіоналізмом, загальним завданням і т. ін. Проте незмінними залишаються види загальновійськового бою у рамках проведення військової або спеціальної операції (наприклад, у зоні АТО) проти незаконних збройних формувань (НЗФ), а це наступ і оборона. Безперечно, що при цьому важливе значення матиме інженерне забезпечення військ і фортифікаційне обладнання позицій, бо саме від

© В. П. Варакута, А. В. Чухлатий, І. А. Пегахін

своєчасного створення сприятливих умов для підготовки і ведення СО військовими формуваннями НГ, збереження їх живучості, підвищення ефективності застосування зброї і бойової техніки, напряду залежать хід та кінцевий результат бойових дій. Виникає необхідність подальшого розвитку практики ведення СО військовими формуваннями НГ України у взаємодії з частинами і підрозділами Збройних Сил (ЗС) України проти НЗФ у воєнних конфліктах різного масштабу і рівня інтенсивності. У межах нашої країни ця практика визначається директивами та наказами штабу АТО і командувача НГ України.

Одним із завдань, що покладається на НГ України у зоні АТО, є локалізація зони (району) ЗКУК, що є за своєю сутністю веденням оборонних дій. Проте побудова бойових порядків військ включає окрім класичних елементів оборони [взводний опорний пункт (ВОП), ротний опорний пункт (РОП) та ін.] і такі, як блокпости.

Блокпост (укріплення), як і бункер, бастион, бліндаж, довгочасна вогнева точка, блокгауз, траншея, окоп тощо, в інженерному відношенні належить до категорії фортифікаційних споруд [1, 2]. Звужуючи рамки дослідження ролі блокпостів у забезпеченні режимно-обмежувальних заходів і контрольно-пропускного режиму на сході країни, слід зауважити, що вже на початку проведення АТО значно розширилися їх функції. Так, на блокпостах особовий склад був змушений виконувати окрім правоохоронних завдань ще й ведення оборонних дій з метою недопущення прориву НЗФ на певних напрямках. Отже, необхідність наукового дослідження і визначення способів удосконалювання фортифікаційного обладнання блокпостів, які обумовлені новими військовими функціями та повноваженнями, варіантів їх фортифікаційного посилення та вибір

ефективних способів протидії НЗФ є важливим та актуальним напрямом воєнної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукових праць, що присвячені обґрунтуванню необхідності та вдосконалюванню фортифікаційного обладнання позицій військ, які б відповідали вимогам ведення оборонного бою в умовах ЗКУК із залученням систем розвідки зі складу безпілотних літальних апаратів (БПЛА), високоточної зброї та систем дистанційного вогневого впливу, в Україні обмаль, і всі вони, як правило, зводяться до розгляду загального інженерного забезпечення військ. Серед вітчизняних фахівців, що зверталися до вивчення досвіду збройних конфліктів сучасності, варто згадати В. Телеліма, А. Липського, В. Слипченка, О. Пулима, О. Власюка, у працях яких вказується на особливу роль і місце підрозділів та частин, у першу чергу, інженерних військ у загальній структурі з'єднань і частин ЗС України. Однак у них не прогнозувався і не аналізувався досвід інженерного обладнання фортифікаційних споруд в умовах можливого ведення бойових дій проти НЗФ усередині країни. Питанням інженерного забезпечення бойових дій у збройних конфліктах певну увагу приділяють науковці Національного університету оборони України, Інституту історії України НАН України, Українського інституту воєнної історії та ін. Серед праць, у яких тією чи іншою мірою йдеться про інженерне забезпечення бойових дій у локальних війнах і збройних конфліктах, значний інтерес становлять дослідження, що викладені у [3], а також у статті В. В. Корнієнка і О. І. Гуржія “Тенденції розвитку збройної боротьби в сучасних умовах”. Не менш цікавими є наукові праці [4–10] та стаття Б. Воревича і В. Яремчука “Досвід інженерного забезпечення бойових дій збройних (миролюбних) сил у локальних війнах і збройних конфліктах”. Однак усі аспекти інженерного забезпечення військ висвітлюються у загальному вигляді і без належного інженерно-технічного аналізу сучасних зразків фортифікаційних споруд; при цьому вони притаманні, у першу чергу, ЗС України, а не військовим формуванням НГ України, які у боротьбі з НЗФ поєднують як загальновійськові функції, так і правоохоронні. Суттєвим підґрунтям для вивчення теми інженерного забезпечення бойових дій є праці Д. Каплуна “Тактика проти терористичних бандформувань”, І. Тищенко “Загальновійськові підрозділи у воєнних конфліктах другої

половини ХХ ст.” та О. Шматкова, В. Фомічова і В. Єрдякова “Система воєнних дій у сучасних воєнних конфліктах”. Проте питання вдосконалювання елементів суцільної (або ділянкової) фортифікаційної системи оборони – опорних пунктів (ОП), удосконалювання блокпостів в інженерному відношенні та запровадження заходів щодо їх посилення в умовах ведення НЗФ партизанських, розвідувально-диверсійних, диверсійно-терористичних дій та уникнення ними прямих бойових зіткнень залишилися поза межами їх наукового пошуку.

Так звана “гібридна війна”, яка ведеться проти України, вносить нові корективи у тактику, підходи і способи ведення збройного протистояння, а також зміни у фортифікаційному обладнанні блокпостів та ОП.

Тому **мета статті** – обґрунтувати необхідність вдосконалювання фортифікаційного обладнання блокпостів у зоні АТО для забезпечення військовим формуванням НГ України можливості проведення режимно-обмежувальних заходів; розробити пропозиції щодо посилення ОП у загальній системі оборони військ різними видами фортифікаційних споруд та інженерним обладнанням вогневих позицій і обґрунтувати нові способи дій військових формувань для ефективного знешкодження НЗФ.

Виклад основного матеріалу. Блокпости можуть мати військове (як правило) і поліцейське призначення. У загальному розумінні поліцейські і військові блокпости – це загороджувальні, дорожні контрольно-пропускні пункти з озброєною охороною, які розташовуються на магістралях (дорогах, перехрестях доріг) та на в'їздах до населених пунктів (зазвичай на території, підконтрольній владі). На них здійснюються контроль, перевірка чи блокування руху транспортних засобів. Вони здатні самостійно тримати кругову оборону. Зазвичай блокпости розташовуються у районах військової напруженості. Вони можуть бути тимчасовими (польовими) або постійними і створюються з метою перевірки транспортних засобів, що проходять через них, а також блокування доріг для перешкоджання їх подальшому використанню терористами. Повноцінний блокпост має, як правило, тринадцять основних складових частин: ділянка полотна автомобільної дороги, обладнана бетонними блоками (іншими засобами) для зниження швидкості транспорту; шлагбаум, який управляється автоматично (або вручну) і

опускається в умовах тривоги; сітка на траві; позиція для БТР (БМП); бетонна стіна для захисту особового складу, який знаходиться на блокпосту; бетонні блоки перекриття; жолоб; споруда блокпоста; оборонна позиція; сигнальна ракета, яка запускається пристроєм натяжної дії; відтвори для стрільби зі стрілецької зброї; зовнішнє із спіральними дротами загородження (може бути під напругою електричного струму). Блокпости у мирний час (або за межами зон бойових дій) мають на меті створити безпечні умови несення служби особовим складом як у базових таборах, так і поза ними. Насамперед, це стосується інженерного обладнання блокпостів з метою попередження несанкціонованого перетинання їх межі всіма видами транспорту та людьми і недопущення завезення (перенесення) вибухових речовин, зброї тощо. У воєнний час блокпости, як правило, виконують контрольно-пропускні функції та деякі режимно-обмежувальні заходи, до яких деколи додаються не притаманні їм такі військові функції, як вогневий опір противнику у разі його наступу, тобто ведення всіма можливими засобами оборони дороги (магістралі, в'їзду до населеного пункту і т. ін.), де розташований блокпост.

Звернемося до досвіду бойових дій у збройних конфліктах і ЗКУК, за характером і рисами схожими на події у зоні АТО, щоб проаналізувати способи збройного протистояння у них та функції і завдання, що покладалися на блокпости.

Так, бойові дії у війнах в Афганістані, у зоні Перської затоки і Чечні показали, що застосування угруповань військ здійснювалось у різноманітних формах при використанні різних способів ведення бойових дій [11]. На вибір цих форм і способів бойових дій визначальний вплив чинили умови оперативнотактичної обстановки у районі бойових зіткнень. Усвідомлення цих умов дозволило дійти висновку, що збройні конфлікти та ЗКУК доцільно розподілити на дві групи (особливості застосування військ, сил і засобів яких відносно схожі та стабільні). До однієї групи належать локальні війни та збройні конфлікти із застосуванням двома сторонами регулярних військ; до другої – такі, у яких регулярним військам протистоять іррегулярні збройні формування (ІЗФ) або НЗФ.

Як переконує досвід бойових дій в Афганістані, в основу тактики ІЗФ (афганських ополченців) були покладені партизанські дії: нальоти, диверсійно-терористичні акти, мінування місцевості та гірських стежок і доріг. Тому основні зусилля інженерного забезпечення з радянської сторони були зосереджені на сторожових заставах

для захисту підрозділів, які виділялися для охорони й оборони важливих об'єктів, шляхів руху, боротьбі з вибуховими пристроями ІЗФ, особливо на шляхах руху військ. Під час проведення військових операцій радянськими військами застосовувалася тактика "витискування". Вона полягала у тому, що гірські хребти вздовж ущелини обладнувалися блокпостами для забезпечення руху автоколон по дну ущелини. Таким чином, загони ІЗФ витискувалися до кордону з Пакистаном або Іраном. Крім того, мережею блокпостів проводилося блокування окремих районів, населених пунктів та інших об'єктів, у яких знаходилися ІЗФ, де зачищенням, як правило, займалася афганська армія. Отже, основу фортифікаційного обладнання вогневих позицій складали ВОП (РОП) та військові блокпости з чисельністю один-два (три) відділення бійців, що обладнувалися вздовж руху автоколон на висотах, які забезпечували круговий сектор обстрілу.

У збройному конфлікті у зоні Перської затоки у 1991 р. осередки іракської позиційної оборони (опорні пункти, залізобетонні бункери, мережі окопів та вогневих позицій і т. ін.), які були добре обладнані в інженерному відношенні на околицях населених пунктів, долалися способом блокування, завданням ракетного або авіаційного удару. При цьому коаліційні частини і підрозділи, як правило, у ближній вогневий бій з противником не вступали, а завдавали удари бойовими вертольотами, бомбардувальною та штурмовою авіацією, вогнем артилерії і танків, діями снайперських груп і лише після цього просувалися вперед. Таким чином, головними чинниками у цій війні були масовані, зосереджені і вибіркові удари високоточними засобами ураження, дистанційне знищення найважливіших об'єктів державного і воєнного значення.

Вивчення досвіду військових дій у двох кампаніях збройних формувань Російської Федерації (РФ) дозволяє зробити такі висновки: як переконує досвід інженерного забезпечення бойових дій військ у двох кампаніях у Чечні і Дагестані, у збройних конфліктах усередині РФ інженерні війська виконували єдиний комплекс завдань інженерного забезпечення, що за своїм змістом не відрізнявся від того, який зазвичай покладался на інженерні війська у "класичній" війні. Проте тактика ведення боротьби з ІЗФ обумовила низку особливостей у прийомах і способах їх виконання. Так, на дорогах (на в'їздах до населених пунктів, перехрестях доріг і т. ін.) виставлялися військові блокпости, а поряд розташовувалися міліцейські контрольно-пропускні пункти (КПП).

Збройні конфлікти і ЗКУК показали, що бойові можливості військ проявляються за

ознакою значної переваги “якості” над “кількістю”. НЗФ не завжди прагнуть прийняти відкритий бій, а застосовують дистанційний вогневий вплив, прагнучи ухилятися від прямого зіткнення з військами, намагаючись приховано і швидко вийти з-під їх удару. Вихідною передумовою цього стало те, що традиційна тактична форма, така, як оборона, вже не охоплює всього обсягу завдань збройної боротьби з НЗФ, що діє партизанськими методами або масованими вогневими ударами із мінометів, гармат, танків та систем залпового вогню. Виникло протиріччя між необхідністю мати високі щільності сил та засобів на вирішальних напрямках за допустимого ступеня їх розосередженості та необхідності, у разі обмеженої чисельності військ (сил), вести бойові дії на широкому фронті. Особливо це протиріччя проявляється під час виконання завдань з ізоляції району проведення СО, з локалізації та знешкодження НЗФ. Так, у зоні АТО розмиті межі між фронтом та тилом у районі бойових зіткнень, а осередковий характер сучасних бойових дій вимагає застосування нетрадиційних способів розташування у бойових порядках військ та інженерного обладнання фортифікаційних споруд на бойових позиціях.

Специфічний характер проведення АТО висуває низку вимог до військових формувань НГ України, які ведуть боротьбу проти НЗФ: здатність військових формувань забезпечувати одночасно наступальні, оборонні та спеціальні дії (блокування, зачищення та ін.); готовність військових формувань забезпечувати з високим ступенем ефективності бойові дії на рівнинній, у лісистій місцевості та у населених пунктах; одночасне виконання службово-бойових завдань на всіх напрямках, незалежно від зміни оперативної побудови військових формувань; висока маневреність і мобільність сил та засобів (у першу чергу, частин оперативного призначення), у тому числі вночі і в лісистій місцевості та в умовах обмеженої видимості; високий ступінь взаємодії військових формувань НГ України з військовими формуваннями ЗС України та спецпідрозділами СБУ; фортифікаційна захищеність військових формувань в обороні та від дистанційних вогневих ударів систем залпового вогню і мінометів та вогню прямої наводки великокаліберних кулеметів, танків, БТР і БМП. Тому, як правило, блокпости у складі посилених взводів під час проведення АТО виконують функції зовнішньої ізоляції району

дій (впливу) НЗФ, своєчасного виявлення їх пересування, шляхів можливого виходу бойовиків із районів їх зосередження, ізоляції і позбавлення доступу до джерел постачання, а також перешкоджання поповненню постачання боєприпасів і зброї та недопущення прориву через свою позицію.

Блокпости у зоні проведення АТО зазвичай розташовуються у другому і, як виняток, у першому ешелоні бойових порядків військ (сил), які залучені до АТО. Отже, призначення і функції їх докорінно різняться, посилюється військовий складник, тобто підхід до їх інженерного обладнання повинен відповідати їх ролі і місцю у бойовому шикунанні військ.

Так, блокпост, розташований у другому ешелоні бойових порядків військ, повинен відповідати таким вимогам: забезпечувати надійну стійкість перешкод руху транспорту, який використовується як таран або як автотранспорт з вибухівкою; забезпечувати можливість первинного і основного огляду техніки і людей, що перетинають блокпост; відповідати безпечним умовам несення служби особового складу; забезпечувати надійну охорону і оборону; мати відповідні умови життєдіяльності особового складу.

Обов'язковими елементами обладнання такого блокпоста повинні бути: перешкоди обмеження швидкості руху транспорту перед блокпостом; ділянка первинного огляду техніки і людей; рухомий бар'єр для перекриття входу на блокпост; ділянка основного огляду техніки і людей з естакадою та оглядовою вежею; огорожа блокпоста, що забезпечує захист особового складу від обстрілу ззовні; спостережні вежі; вогневі точки для стрілецької зброї і приданих танків (БТР, БМП) для організації надійної оборони блокпоста; невибухові загородження (їжаки, колючий дріт, бетонні блоки, земляні рови і т. ін.) по периметру блокпоста у поєднанні із сигнальними ракетами. Такий блокпост з одного боку обладнується бетонними блоками, частиною яких перегороджують дорогу, а з другого – облаштовується місце з амбразурами для стрільби в секторі 180° по фронті зі стрілецької зброї (автоматів, кулеметів, РПГ тощо). На узбіччі дороги в інженерному відношенні обладнується і маскується зроблений з дерев'яних колод бліндаж (який зверху присипається шаром землі) для відпочинку і прийняття їжі; окопи і траншеї, розраховані на певну кількість особового складу, а також ущелини для приготування їжі і місця зберігання боєприпасів. Від бліндажа до місця стрільців

прокопується хід сполучення висотою 1,5 м і шириною 60–70 см. У лісосмузі, що висаджена вздовж дороги, не ближче 50 м обладнуються місця для вмивання, прання білизни, туалет та яма для сміття.

На початку проведення АТО у зв'язку із застарілими підходами, спрямованими на виконання тільки режимно-обмежувальних заходів, і нерозумінням воєнно-політичної обстановки, що склалася, блокпости першого ешелону, тобто ті, які розташовувалися на передовій, в основній своїй масі будувалися, як правило, для забезпечення контрольно-пропускного режиму. При цьому вони не обладнувалися додатковими оборонними фортифікаційними спорудами, і до них не додавалися засоби вогневого підсилення. Для посилення хоча б якихось оборонних можливостей такого блокпосту його укріплювали мішками з піском та автомобільними шинами у декілька рядів. У кращому випадку поруч із блокпостом облаштовувалися шанці або ущелини для укриття особового складу від артобстрілу. Отже, події у зоні АТО показали, що блокпости за своїм оснащенням і фортифікаційними здібностями не спроможні вести ефективні оборонні дії проти добре озброєного противника, і розташовувати їх у першому ешелоні побудови бойових порядків військ не доцільно.

Для утримання позицій, районів, ділянок та важливих об'єктів від посягань на них противника та напрямків його наступу організовується оборона [12, 13]. Для цього, залежно від бойових завдань, обладнуються в інженерному відношенні й укріплюються ВОП (РОП), елементи яких (окопи, траншеї, бліндажі, ущелини тощо) належать до фортифікаційних оборонних споруд. Проте ці фортифікаційні споруди здатні забезпечувати оборонний бій і абсолютно не придатні для організації та проведення режимно-обмежувальних заходів і контрольно-пропускного режиму на дорогах, магістралях та на під'їздах до населених пунктів.

Отже, якщо дозволяють час, наявність будівельних матеріалів і інженерно-технічних можливостей, то доцільно будувати таку фортифікаційну споруду, завдяки якій можна було б організувати міцну оборону і в той же час виконувати різноманітні поліцейські функції. Такою фортифікаційною спорудою у першому ешелоні побудови бойових порядків військ може служити бункер – добре захищена залізобетонна споруда, яка будується котловинним способом і заглиблюється в землю, якщо цього вимагають умови оборони [14, 15]. Бункер посилюється фортифікаційними спорудами, які входять до складу ВОП (РОП), і повинен мати відповідно

смугу оборони по фронту 1000 м (3000 м), завглибшки 300–400 м (1500–2000 м). Від бункера на базі ВОП по обидва боки викопують ходи сполучення, траншеї та окопи з вогневыми позиціями першої смуги оборони на два відділення протяжністю приблизно до 100–150 м кожний і обладнують углиб другу смугу оборони для третього відділення для ведення кругової оборони. Попереду бункера по фронту, обабіч дороги у лісосмузі (або з використанням рельєфу місцевості) на відстані до 1000 м та на флангах на відстані 1500–2000 м обладнують секрети, засідки і спостережні пости на три-чотири бійці, що оснащені засобами зв'язку, приладами нічного бачення або тепловізорами та озброєні кулеметом, снайперською гвинтівкою, автоматами і РПГ з метою проведення попереджувальних заходів для зменшення ймовірності проникнення диверсійно-розвідувальної групи (ДРГ) противника через позиції бункера або своєчасного попередження основних сил про його наступ на цьому напрямку.

Проте в умовах ведення АТО, коли обстановка (смуга зіткнення) може змінитися протягом доби або кількох тижнів, будувати капітальні залізобетонні споруди буває фізично, технічно (або фінансово) не можливо і не обґрунтовано.

Отже, щоб створити фортифікаційну споруду для одночасного виконання нею як оборонних, так і поліцейських функцій, доцільно об'єднати в єдину систему блокпост і опорний пункт. Назвемо таку об'єднану фортифікаційну споруду “об'єднаний ВОП (ОВОП) або ОРОП” залежно від чисельності особового складу, військової техніки і приданих сил, які виділені для оборони цієї ділянки місцевості (дороги, населеного пункту та ін.). Для цього на дорозі (або на перехресті доріг, біля в'їзду до населеного пункту тощо) обладнується блокпост, а на узбіччі (або позаду) від нього, залежно від місцевості – ВОП (РОП) зі всіма фортифікаційними елементами згідно з [1, 12, 13].

Як переконує досвід бойових дій у локальних війнах і збройних конфліктах, суттєву роль відіграють мінно-вибухові загородження у боротьбі з противником, який використовує тактику розвідувально-диверсійних і партизанських дій. Тому по фронту (обабіч дороги) і на флангах ОВОП (ОРОП) на відкритій рівнинній місцевості, небезпечній для прориву піхоти або бронетехніки НЗФ до переднього краю оборони, а також між ОВОП (ОРОП) на флангах, які доцільно розташовувати на інших дорогах і об'єднувати в єдину оборонну систему, обладнуються фортифікаційні

елементи оборони, такі, як протипіхотні (у керованому варіанті) і протитанкові мінно-вибухові загородження. Для перешкоджання відходу НЗФ або підходу до них резерву слід використовувати системи дистанційного мінування. На найбільш небезпечних ділянках необхідно проводити ешелонування невибухових загороджень з протитанковими ровами, їжаками, видовбами і надовбами. При цьому для підвищення ефективності по перешкоджанню подолання їх противником відстань між рядами загороджень, як показує практика, має бути не більше 50 м. Отже, усі можливі танконебезпечні напрямки на флангах між ОВОП (ОРОП) повинні надійно перекриватися протитанковими і протипіхотними мінними полями. Безумовно, що створити суцільну смугу оборони із таких фортифікаційних споруд, як протитанковий рів (колючий дріт, мінні поля тощо) між ОВОП (ОРОП), які знаходяться один від іншого на відстані кількох кілометрів або кількох десятків кілометрів, дуже складно і деколи неможливо, тому варто використати досвід минулих війн. У проміжках між ОВОП (ОРОП) на танконебезпечних напрямках доцільно обладнати кілька (основних і запасних) ретельно замаскованих протитанкових опорних пунктів (ПТОПів), на позиціях яких (в окопах) розміщуються три-чотири протитанкові гармати (наприклад, 100-мм гармати МТ-12 “Рапіра”) для стрільби вкругову, що значно збільшує ймовірність ураження визначеної цілі (танка, БТР, БМП), а також суттєво посилює захищеність ОВОП (ОРОП) на флангах і між ними від атакуючих дій бронетехніки противника. Гармати розташовуються у розосередженому бойовому порядку на відстані 1500–2500 м (або 2/3 дальності стрільби гармати) один від одного трикутником, один із кутів якого спрямований у протилежний бік від фронту (в тил). На позиції ПТОПу додатково обладнується вогнева позиція відділення кулеметників і снайперів для прикриття від піхоти противника, а попереду обладнуються позиції для переносних протитанкових систем. У проміжках між ОВОП (ОРОП) і ПТОПами вглиб на відстані 2000–3000 м бажано обладнати замасковані позиції штатних БТР (БМП) для зміцнення і створення суцільної системи вогню та прикриття ПТОПів від наземного противника. За позиціями БТР (БМП) углуб на відстані до 3000–5000 м обладнується позиція для засобів протиповітряної оборони (ППО) із складу ППО Сухопутних військ, які

прикривають вогневі позиції ОВОП (ОРОП) від нападу повітряного противника. Якщо відстань між ОВОП (ОРОП), що розташовані на різних дорогах (магістралях), дорівнює кільком кілометрам (або десяткам кілометрів), то між першим і другим ешелонами побудови бойових порядків військ (10–50 км від переднього краю залежно від типу зрк) доцільно застосовувати для прикриття військ “кочуючі” поодинокі зенітно-ракетні комплекси (зрк) малої дальності ($D_{\text{стр}} \leq 20$ км), а для прикриття напрямків і відбиття авіаційно-ракетних ударів противника на малих та гранично малих висотах – зрк середньої дальності ($D_{\text{стр}} \leq 80$ км). За даними радіолокаційної розвідки системи ППО “кочуючий” зрк висувається на визначену бойову позицію (напрямок), розгортається і відкриває вогонь по повітряних цілях противника з подальшим згортанням і передислокацією у запасний район.

Для ефективної боротьби із засобами радіоелектронних завад противника доцільно вздовж смуги оборони у другому ешелоні розгорнути маскувальні пости (МП) із складу радіолокаційних передавачів, які працюють на радіочастотах і у діапазонах бойових “кочуючих” зрк для введення противника в оману та ускладнення постановки ним радіозавад. МП виходить в ефір одночасно з бойовим зрк, що створює противнику ускладнення РЕБ з ним, тому що потребує додаткових зусиль та часу для ототожнювання “кочуючого” зрк і визначення його дійсних координат знаходження на місцевості для завдання у відповідь вогневого удару.

Крім того, доцільно використовувати бойові, вогневі і маневрові можливості “кочуючого” танка (БТР, БМП) для введення противника в оману, завдання противнику несподіваних вогневих ударів та для посилення окремих напрямків оборони, де противник намагається її прорвати.

Отже, елементи оборони ОВОП (ОРОП) доцільно розташовувати у розосередженому бойовому порядку, проте відстань між ними не повинна перевищувати 2/3 відстані прямого вистрілу для вогневого перекриття. Забезпеченість особового складу ОВОП (ОРОП) боєприпасами і матеріальними засобами повинна розраховуватися (як показує практика дій військ у зоні АТО) на автономні бойові дії протягом тижня-двох до прибуття основних сил або резервів.

Зона відповідальності для ОВОП (ОРОП) першого ешелону і смуга дій особового складу по фронту визначаються переважно за умов

прямої видимості, з урахуванням бойових можливостей стрілецької зброї і вогневих можливостей бронетехніки (танків, БТР, БМП) та приданої артилерії. Для цього у зоні вогневої дії мають призначатися єдині орієнтири, маршрути висування, рубежі їх зайняття. Обов'язково слід створювати на кожному ОВОП (ОРОП) бронегрупу із складу штатних або приданих танків, БТР, БМП для вирішення раптово виникаючих питань.

Під час терористичних заходів НЗФ намагається активно застосовувати системи залпового вогню, міномети та артилерію. При цьому може вийти з ладу військова техніка (танки, БТР, БМП) сил АТО. Тому доцільно із тих бронеодиниць, які втратили можливість пересуватися, створювати “нерухомі вогневі точки”. Для цього їх потрібно заглибити в окопах, замаскувати у зруйнованих будинках або використовувати для прикриття і маскування рельєф місцевості. При цьому у повному обсязі використовуються вогневі (гарматні) можливості танка (САУ, БМП). Також цю техніку можна використовувати для заманювання противника у “вогневий мішок”, де вона відіграє роль “заграваючої” вогневої точки.

Для відволікання сил та засобів противника і введення його в оману доцільно широко застосовувати систему хибних ВОП (РОП), так званих “ретинів”. Вони також обладнуються і маскуються, як і бойові, але з елементами демаскування деяких частин макетів бойової техніки, що виготовлюється із підручних матеріалів: землі, дерева, фанери, залізних листів, тканин тощо. На цих ВОП (РОП) для введення в оману безпілотних літальних апаратів (БПЛА) та інших засобів повітряної або наземної візуальної розвідки НЗФ цілодобово проводиться імітація активної діяльності: рухи “хибною” техніки, “інтенсивні” переговори відкритими каналами засобів зв'язку, пересування особового складу [розрахунків, що обслуговують цей “хибний” ВОП (РОП)]. При цьому паралельно, з додержанням вимог оперативного маскування здійснюється передислокація військових формувань НГ України (як правило, частин оперативного призначення) по флангах (або на визначений напрямок) у засідки. У разі наближення НЗФ до “хибного” ВОП (РОП) завдаються флангові вогневі удари і по можливості – удари в тил з метою його оточення і знищення, тобто застосовується вже відома тактика заманювання противника у “вогневий мішок”.

У випадку активних наступальних дій НЗФ в умовах слабкого в інженерному відношенні переднього краю можна використовувати тактику “нахабного” мінування. Для цього на

броневих автомобілях з високою прохідністю або БТР (БМП) у бік противника доставляють протитанкові (протипіхотні) міни, і шлях перед напрямком їх реального наступу мінується “на ходу” під прикриттям вогню артилерії.

Для попередження проникнення у базові табори військових формувань НГ України, які доцільно розташовувати за другим ешеленом побудови бойових порядків військ диверсійних груп НЗФ, має здійснюватися фортифікаційне обладнання їх периметрів. Воно включає облаштування невибухових загороджень та обладнання спостережних постів з мережею сигнальних ракет (невибухові загородження тих же типів, що й на блокпостах другого ешелону). Особливістю є те, що у цьому випадку доцільно на окремих, найбільш небезпечних ділянках проводити їх ешелонування, тобто будувати у декілька рядів. Усі можливі напрямки проїзду автотранспорту поза табором (базою) через периметр повинні надійно перекриватися вогнем постів зі штатною стрілецькою зброєю. Сторожова (безпосередня) охорона здійснюється вартовими, патрулями і секретами з урахуванням організації чергування вогневих засобів, розрахунків спостереження і комендантської служби. По периметру на вірогідних напрямках дій ДРГ НЗФ доцільно обладнувати ВОП із завданнями: організації і здійснення бойового чергування; попередження підрозділів, які знаходяться у таборі (базі), про загрозу та небезпеку нападу наземного (повітряного) противника; виявлення і знищення ДРГ; ведення бойових дій до підходу основних сил, що знаходяться у таборі (базі).

Висновки

Таким чином, у першому ешелоні побудови бойових порядків військ доцільно обладнувати не окремі блокпости, а мережі блокпостів, об'єднаних із взводними (ротними) опорними пунктами, не обмежуючись розташуванням їх на основних магістралях і шляхах до населених пунктів, де зосереджені НЗФ. В єдиній системі оборони військ першого ешелону, на основних важливих оперативно-тактичних напрямках, на танконебезпечних напрямках і у проміжках між ОВОП (ОРОП) доцільно розташовувати ПТОПи зі складу артилерійських груп на відстанях можливого ведення перехресного вогню, а на флангах – захисні інженерні споруди оборонного характеру, такі, як окопи з вогневими позиціями для стрілецької зброї, протитанкові рови, засідки, мінні поля. Оборонна смуга має посилюватися бронегрупами і засобами ППО, що буде значно

ускладнювати діяльність НЗФ щодо прориву, оточення і знищення ОВОП (ОРОП).

Блокпости другого ешелону виконують основні притаманні їм функції – режимно-обмежувальні та контрольно-пропускні. Проте під час проведення АТО є ризики проникнення до цих блокпостів ДРГ НЗФ або прориву основних сил противника оборони першого ешелону. Тому ці блокпости мають посилюватися як невибуховими, так і інженерно-вибуховими засобами. Крім того, залежно від бойової обстановки до них доцільно додавати сили підсилення: бронегрупи, артгрупи, обслуги кулеметів, гранатометів і т. ін.

Сил і засобів для боротьби з НЗФ, як правило, вистачає. Головне – продумано і творчо, з позиції воєнного мистецтва, з урахуванням воєнно-інженерних можливостей і залежно від обстановки, що складається, підходити до розташування й обладнання фортифікаційних споруд та вогневих позицій у бойових порядках військових формувань НГ України у тісній взаємодії із частинами і підрозділами ЗС України, спецпідрозділами СБУ, а також скоординовано і своєчасно зосереджувати зусилля на ймовірних напрямках наступальних дій НЗФ.

Легких війн не буває, тому і до незначного, на перший погляд, збройного конфлікту (як це було у перші місяці конфлікту на Донбасі) війська треба готувати дуже серйозно, адже збройний конфлікт, ЗКУК або АТО можуть призвести до великих втрат як в армії, так і у всій країні в цілому.

Список використаних джерел

1. Наставление по военно-инженерному делу для Советской армии [Текст]. – М. : Воениздат, 1984. – 575 с.

2. Андрищенко, В. А. Военно-инженерная подготовка [Текст] / В. А. Андрищенко, П. А. Пирожков. – Тамбов : ТГТУ, 2004. – 46 с.

3. Толубко, В. Б. Основні закономірності сучасних локальних війн та збройних конфліктів [Текст] / В. Б. Толубко, Ю. І. Бут, В. О. Косевцов. – К. : НАОУ, 2002. – 68 с.

4. Василенко, С. В. Особливості та характерні риси розвитку воєнного мистецтва у війнах другої половини ХХ ст. [Текст] / С. В. Василенко, В. В. Зайвий // Локальні війни та збройні конфлікти сучасності: проблеми розвитку теорії та практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12 груд.

2002 р. – К. : Укр. ін-т воєнної історії, 2003. – С. 71.

5. Слюсаренко, А. В. Особливості розвитку форм і способів збройної боротьби в операції “Лис пустелі” [Текст] / А. В. Слюсаренко // Локальні війни сучасності. – К. : Ін-т історії України НАН, 2004. – С. 18–33.

6. Зайвий, В. В. Особливості розвитку інженерних засобів після Другої світової війни [Текст] / В. В. Зайвий // Труды академії. – 2005. – № 60. – С. 127.

7. Герасименко, В. П. Розвиток тактики на основі досвіду локальних війн і збройних конфліктів [Текст] / В. П. Герасименко, І. С. Цибулько, А. І. Андросов // Наука і оборона. – 2004. – № 2. – С. 29–32.

8. Зайвий, В. В. Інженерне забезпечення бойових дій у воєнних конфліктах [Текст] / В. В. Зайвий // Труды академії. – 2005. – № 61. – С. 136.

9. Використання досвіду інженерного забезпечення бойових дій у сучасних війнах і збройних конфліктах на початку ХХІ століття [Текст] // Війни ХХІ століття і оборонна політика держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 2006 р. – К. : НАОУ, 2006. – 349 с.

10. Зайвий, В. В. Характерні риси інженерного забезпечення Сухопутних військ в локальних війнах і збройних конфліктах сучасності [Текст] / В. В. Зайвий // Труды академії. – 2006. – № 68. – С. 343.

11. Зайвий, В. В. Характер збройної боротьби у локальних війнах та збройних конфліктах кінця ХХ – початку ХХІ ст. та особливості забезпечення дій військ в ході них [Текст] / В. В. Зайвий // Труды академії. – 2005. – № 60. – С. 133–137.

12. Бойовий статут Сухопутних військ. Частина II [Текст]. – К. : МОУ, 2010. – С. 49–82.

13. Бойовий статут Сухопутних військ. Частина III [Текст]. – К. : МОУ, 2010. – С. 39–87.

14. Советский энциклопедический словарь [Текст]. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Сов. энцикл., 1989. – С. 178.

15. Военный энциклопедический словарь [Текст]. – 2-е изд. – М. : Воениздат, 1986. – С. 106.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2015 р.

Рецензент – доктор військових наук, професор Г. А. Дробаха, Національна академія Національної гвардії України, Харків, Україна